

ՓԱՓԱՁԵԱՆ, Վ.— «Արդար դատաստան»։ Մի պատկեր, «Պատկերներ թիւրքահայոց կեանքից» գրածքից, Վ. Փափաղեանի, հատոր ա. Մոսկւա, 1891 թ. 327 երես, գինն է 1 ռ. 50 կոպէկ։

Կեանքից վեր առած պատկերի արժանաւորութիւնը գոյութիւն ունեցող կեանքի և նրա ստուերի խոր մթնոթեան մէջ թաղած եղծումների¹⁾ ճշմարիտ նկարագրութիւնից է կախած։ Տիպերը և արկածները որքան ռէալական են, աչնքան խիստ տպաւորութիւն են թողնում ընթերցողի վերաջ, որն ինքն իրան և շուրջը կենդանի գոյներով տեսնելով ալդ հաւելու մէջ՝ լրջմտաբար սկսում է մտածել տիրող դրութեան մասին։

Որքան հեռանում է պատկերը իրական կեանքից, աչնքան թուլանում է նրա տպաւորութիւնը։

Պատկերների մէջ մենք ուսումնասիրում ենք ժողովրդի ժամանակակից կեանքը, առասպելացնելով նկարագրութիւնը՝ առասպելացնում ենք և գոյութիւն ունեցող կեանքը (պատմութիւնը)։

Պատկերի գեղարւեստական բաժինը որքան որ ազատ լինի, պատմական, աշխարհագրական, քաղաքական, տեղական կեանքի նկարագրական մասը պէտք է որ խսկութեամբ դուրս բերւի լինչպէս թուրքերին պարսկի շոր չի կարելի հաղցնել, աչնպէս էլ պարսկին չի կարելի

թուրքերի եղանակով երգել տալ։

Նամանաւանդ մեզ՝ Ռուսահայերիս, որ աչնքան կարօտ ենք ծանօթութեան թուրքահայերի աւօրեալ կեանքի հետ, անհրաժեշտ է ունենալ ալդ ժողովրդի կեանքից ճշգրիտ պատկերներ, որ լուսաբանեն մեզ նորա դրութիւնը։

Տաճկաստանը ճանաչելու կարիքը մասամբ լրացնելու համար վերջին տարիներս Լիովկասում և Ռուսաստանում տպագրեցան զանազան գրքուկներ, որոնց մէջ մեծ թիւ են կադմում պ. Վ. Փափաղեանի պատկերները որոնցից մի քանիսը նախապէս առանձին առանձին տպագրեցան՝ թէ պարբերական թերթերում և թէ գրքուկներով։ Որպէս ընդի թուրքահայ (Վանեցի), ժողովրդի ամեն դասակարգի մէջ մտածելած և ալդ երկրում բաւական ճանապարհորդութիւններ կատարած, պէտք էր, որ պ. Փափաղեանը մեզ տար աչնպիսի պատկերների, որոնք մեզ ճշտութեամբ ծանօթացնէին իրական կեանքի հետ։

Յալոնի բան է, որ թուրքիակի վարչական բոլոր գործերի մասին հետաքրքրւում է և գլխաւորապէս աշխարհը, նաւ եւրոպացի ճանապարհորդներ մտել են Օսմանեան բոլոր կալածները և շարունակում են խուղարկել ու քննել, թուրքիակի ոչ միայն դատաւարութիւններն ու դա-

¹⁾ Ինչու միայն «եղծումների» և ոչ կեանքի հանդամանքների և մարդկանց լարարեութիւնների առհասարակ։ Խմբ.

տաստանագրքերն են թարգմանում, ալլ եւրոպացի ճանապարհորդները քննում են և՛ ժողովրդի առօրեակեանքը, և՛ պաշտօնեաների նիստ ու կացը, և՛ հարստահարութիւնները, մի խօսքով ալն ամենը, ինչով որ հետաքրքրում ենք և՛ մենք, Այս էլ լալտնի է, որ ճանապարհորդների մեծագոյն մասը, որպէս թիւրքասէրներ և թիւրքերից առաջնորդած մարդիկ, աւելի հակամէտ են նրանց պաշտպանելու, նրանց բարձրացնելու իսկ թէ համեմատական քննութիւնները որքան կարող են վար գցել արալիսի անճիշտ և առասպելացրած պատկերների վարկը, ասելու կարիք չկայ:

Իւր պատկերներով պ. փափաղեանը ման է գալիս ամբողջ Տաճկահալը և վերջին երկու «Սև կղզի» և «Արդար դատաստան» պատկերներով գնում է Սուլթանի և Շահի մալաքաղաքները:

«Սև կղզու» մասին ասելիք չունիմ, որովհետև Պարսկաստան անձամբ ման եկած, քննած չեմ և ունեցած տեղեկութիւններս էլ շատ աննշան եմ համարում:

Այն, ինչ ինձ ստիպեց արդ նկատողութիւնը գրելու, ալլ՝ պ. փափաղեանի և Պոլսում կատարել տւած «Արդար դատաստան» է:

Եթէ և. Պոլսում ապրող մի հաշկամ օտարական վեր առնէ, կարգաւ ալլ «Արդար դատաստան»-ը՝ չը գիտեմ ինչ դադափար պիտի կազմէ պ. փափաղեանի և մեր՝ կովկասեցիներիս վերալ, իմ խօսքը ոչ թէ պ. փափաղեանի պատկերների մասին է առհասարակ, ալլ միմիայն «Արդար դատաստանի մասին, որի

նկարագրական մասը իրականութիւնից շեղում է և նոյն իսկ սուեր է գցում նորա միւս պատկերների վերալ, որոնք, արդար է խոստովանելը՝ իրական կեանքին բաւական մօտ են:

Որպէսզի ալլ սխալը օտարները մեղ ցոյց չտան, որոշեցի իրականութեան հետ ծանօթացնել «Մուրճ»-ի ընթերցողներին:—

«Արդար դատաստանի»-ի առաջին տողը սկսում է. «Կ. Պոլսոյ Ադալի էլի (արդարութեան) Ատեանը ամսուս 25-ին, ժամը 10-ին հրամարում է ձեզ ներկայացանալ իւր դատարանը և վկայել Ա... Ծ... անի գործի մասին...» (էջ 259): Հէնց ալլ առաջին տողի՝ առաջին երեք բառերը սխալ են. «Կ. Պոլսոյ Ադալիէի ատեան» չկայ. Ա. հրամար-Ադալիէ (արդարութեան դատարան) մէկ է Օսմանեան պետութեան մէջ և երբէք չի գրում «Կ. Պոլսի Ադալիէ», ինչպէս չեն ասում Օ. Петербургскіи Правительствующіи Сенатъ, ալլ-ուղղակի Правительствующіи Сенатъ, Ահքեամը-Ադալիէն երբէք խնդրատու, պատասխանատու կամ վկայ չի հրաւիրում: Եթէ հեղինակը իրաւաբանական տարրական հմտութիւն ունենար, կ'իմանար՝ որ ալլ դատարանում, որ կազմում է Հոգաբարձի (քաղաքացիական), Թիջարէթի (առևտրական), Զինալէթի (քրեական), Թէմիզների (վճռալինի, касационный) ատեանների բոլոր անդամների խառն ժողովից, ուր քննում են միմիայն արտակարգ դատաստանական գործերը, — ալլ իմացողը իրան ալն տեղ

վկայ հրաւիրած չէր ներկայացնել, աչն էլ ժամը 10-ին, (մեր ժամով դալիս է երեկոեան ժամ 4—5-ին), երբ Կ. Պոլսի բոլոր վարչական ատեանները փակւած են լինում:

Բալց զարմանալին աչն է, որ Սուլթան Աղիզի դահակալեւուց լետով մինչև օրս՝ եւրոպացիներին կուրացնելու համար Կ. Պոլսի դատարաններում թիւրքերը արտաքուստ աչնքան մանրամասն ձևակտն օրինապահութիւններ են անում, որ չափազանցում և ծիծաղելի ծալրալեղութեան են հասցնում ամեն գործ. աչն ինչ ալ. փափաղեանը ուղում է մեզ հաւատացնել, որ պոլիցիականներն են իրան ներկայացրել հրաւիրաթերթը (ПОВЕСТКА) «Կ. Պոլսի Աղլիէլի ատեանը» գնալու Ամբողջ աշխարհ գլխէ, որ դատարաններն առանձին համազգեստով ծառաներ ունին, ոչ նման պոլիցիականների շորերին. դոքա են միաչն լանձնում դատաստանական բոլոր թղթերը իրանց հասցէին. (կարդացէք թիւրքերի օրէնքները և թերթեցէք աչն բոլոր դատավարութիւնները, որոնք արտատպւել են եւրոպական թերթերում. ֆախը անհրաժեշտ է): Եւ հրաւիրաթերթը իրան հասցնում են երեակալական պոլիցիականները հէնց աչն օրը, երբ պիտի քննէր ալ գործը: Ախար նմանը ուրիշ անգամ չը պատահած բան է. Գեռ. ալս հերիք չէ, նա (269 էրես) վկաների և դատ ունեցողների միահաղին խումբ ուսւարինելով¹⁾ պո-

լիցիակից դատարան է բերում, որոնց խիտն «դափու ալթի» դրան ետեն են գցում: Զարմանալի է, որ ալքան շուտ-շուտ են շինում «դափու ալթի»-ները և քանդում ալք դատարանի նրբանցքներում, առաջ չկար, լետով էլ չկար, երեի դրանք շինւել են հէնց միաչն հեղինակի համար «...կէս ժամից լետով Աղլիէլի դատարանը մտալ. Սա մի մեծ շէնքէ Ալա-Սոֆիա մզկիկի մօտ...» (259 էրես). Զեմ հասկանում. Աղլիէն Բարձրագոյն Դրան մեծ շինութեան մէջն է, որտեղ է և ինքը Աղլիէ Նազըր (արդարութեան մինիստր). Բնչպէս գուք ահագին շինութիւնը մի վերտո հեռու՝ Ալա-Սոֆիալի կողմն էք տեղափոխում: Թիւրիմացութիւնը լաւաջացել է նրանից, որ հեղինակը դատարանները խառնում է «Աղլիէլի» հետ: Ալա-Սոֆիալի մօտ «Աղլիէ դատարան» չկալ, աչնտեղ Բիդալէթն է, (ոչ թէ հաշտարար, ինչպէս անւանում է ալ. հեղինակը, թուրքերը հաշտարար դատարաններ չունին, ալ-նահանգական—Окружный судъ), Իսթինաֆ (Палата) և Թէմիզը (касац. департ.), աչն էլ երեք մասի բաժանւած. քաղաքացիական (Հոգուդ), վաճառականական (Թիջարէթ) և քրէական (Զինալէթ) և բոլոր դատաստանական ատեանները Կ. Պոլսի:

Բալց զարմանում եմ մանաւանդ դատարանների նկարագրութեան վերալ: Եւ հինգ տարի շարունակ մտել եմ ալք դատարանները և երբէք չեմ տեսել ոտները բորիկ, կուրծքերը բաց և ֆէսերը ծոծրակի վրա՝ դրած էֆէնտիներ, վստաշուք է բ-

¹⁾ Հեծեւազօր:

ներ... Զրամանը ձեռքերին նրբանցքով արտաքնոց դնալիս (260 երես)։ Կին ինչ շատ լաւ վիշում եմ, որ արդէ ֆիննտինները արշինը երկու լիբանոց ընտիր չուխալից կոկիկ սերտովները հագին, ձիւնի նման սպիտակ օսլաւած շապիկներով քնքով ձեռնոցները ձեռքերը, բարալիկ ձեռնափաւերը շարժելով մտել-կել են, որոնց կաշառքի ոսկիներով լքցած գրպանները միշտ դատարկել են եւրոպացի դերձակները և մոդալի մագաղինատէրերը։

Այո, վան, Մուշ, Էրզրում՝ համաձայն եմ ձեզ հետ, կան գրագիրներ, որոնք «ծալապատիկ նստած ծնկի վերալ գրում են մինչև օրս պաշտօնական բոլոր թղթերը»։ Բայց Կ. Պոլսի դատարանների քննիչներին (судователи) մի ծնկների վրա գիր գրել առաք, աչն էլ չորսին մի աղքատ ահեկի կեղտոտ սենեակ ընկելով քննութիւն ու մասխարութիւն մի անել տաք, թող գրասեղանների վրա նստեն ալաֆրանկա։ Յիշեցէք, որ արդէ քննիչների մօտ անդադար մտնում են դատախազները, դատարանների նախագահները և օտարաբնութիւնների կոնսուլների թարգմանները, Թուրքերը արքան վիմար չեն, որ Կ. Պոլսում՝ դեսպանների քթի տակ արդէ աստիճան անկարգ պահեն իրանց ատենաները։

Եթէ հեղինակը արդէ հագին նոր (1865 թ. չինւած) չինութեան մէջ մտած լինէր, որ չորս անգամ աւելի մեծ է Թիֆլիսի նահանգական և պալատի դատարանի չինութիւնից, լուսամուտների մթութեան մասին գանգատ չէր անիլ։ Բայց երևակալու-

թիւնը շատ անգամ սխալում է։ Քննութիւններ կատարելիս իր թէ ուտում-խմում են։ Եթէ արդէ ասէիք պարսիկների համար կարելի է հաւատալի։ որովհետեւ տեսել եմ, որ Մուհարէմի հանդէսների գիշերները նրանք մղկիթում նարկիլէ են քաշում, չէրքէթներ էլ են խմում։

Անկարելի է Ստամբուլ տեսնել և աշտոնողի թրքուհիներին ֆարաշալից հանել և չարսաֆներին (սաւանի) մէջ փաթաթել և արդ սաւանի ծալորին էլ ստիպել մարդուց երեսը ծածկել (262 երես), կամ բանալ (263 երես) և կամ «թէմէնէ» անել (264 երես)։ Ինչ կարիք կա Կ. Պոլսի թրքուհիների երեսը բանալ (265 երես), քանի որ նրանք պարսկուհիների նման ամբողջ քօղով չեն ծածկւում և նրանց ունքերը, աչքերը, արտերը, քիթը բոլորովին բաց են։ «Րուբէնտ»? (Երևի երեսի ծածկոց) չունին։ Եւ չմտաղն էլ վտալից թանձր չէ։

Բայց զարմանալի և հակասական են հեղինակի բոլոր նկարագրութիւնները. նա լանցաւորներին Բիդալէթ է տանում, ալսինքն նոր օրէնքով կառավարող դատարան, որի մէջ նախագահը զանազան կրօնի անդամներով՝ օրէնքների անունով վճիռներ է կալացնում. և արդ անդամներին «մտցնում է փոքրիկ սենեակներ լացուելու, աղօթելու, ծխելու, ուտելու, խմելու» և լանկարծ Շէլսիւ-իւ-իսլամի դռնից մի զաղի (կրօնական դատաւոր) է մտցնում արդ դատարանները և նրա բերանով վճիռներ արձակում. և թնչպէս... — գրչի ծալը շարժելով։

Իսկ պոլիցիայում պատահած կօշիկներ հանել տալու և գուլպալով աղբանոցը բանտարկելու սովորութեան մասին՝ ինքը հեղինակն անդամ կասկածում է. և դիւրահաւատ ընթերցողներին համոզելու համար՝ ծանօթութիւնով (էջ 279) ուղարկում է Կ. Պոլսի դատարանները վերաստուգելու, իբր ով չի հաւատում, թող զնալ ստուգէ։ Ուղիղ է, որ դատաստանական ատենաներում սովորութիւն է՝ մտնողները վերարկուծ, կրկնակօշիկները, ձեռնափալտն ու հովանոցը լանձնում են նրբանցքում դրա համար կարգադրած ծառաներին։ որոնք ստացած առարկաների համար իսկոյն Ձեռն տալիս և պատասխանատու են իրանց լանձնած իրեղէնների համար։ Բայց լսած բան չէ կօշիկները հանել և գուլպալով մանածել։

276 երեսում նկարադրած է Բիդալէթի նախագահը, որը իբր թէ մի զաղի է։ Բայց չէ՝ որ զաղիների Կ. Պոլսի դատարաններից արտաքսելուց քսանհինգ տարի է անցել։ Եւ լեռու. ինչ կասեն Կ. Պոլսում ապրող եւրոպացի փաստաբանները և կոնսուլների թարգմանները, որոնք ամեն օր ներկայ են ալդատեաններում, երբ կարգան արահի պատից տոպրակներով կախած թղթերը, լատակի վրայի թղթի մանրուկը, պանրի կտորները և եղեգի գրչի կարած քները։ Միթէ ալ բաները նրանք տեսնում և չեն վշտոտակում իրանց զեկուցումների մէջ։ Դատաստանական արահի միւս մասում լատակի վերայ իբր թէ խալիներ են փռւած (էջ 279)։ մինչդեռ 70-ական

թւականներից չինւած էին թիկուծքով նստարաններ, ետեի կողմիները առաջիններից աստիճանաբար բարձր. թէ խմելու (էջ 277 երես) գործիքների էլ կալին ալդոտեղ թափթիւած, կտրած, պատուած առարկաների մէջ. ուրեմն Կ. Պոլսի թուրքերն էլ սկսեցի չալ խմել։...

Պ. Փափազեանը եթէ մօտից ծանօթ լինէր Կ. Պոլսում ապրող դատաւորների հետ, մտած լինէր նրանց տները, ներկայ լինէր նրանց դատավարութեանը, ալեպիսի հաշուանքների (279 երես) չէր դնիլ նախադահի բերանը (մինչև ալժմ դատի էր ասում)։ Ալդ խորամանկ և ծանրաշարժ արարածները ընդհանրապէս ալեքան համետ և լուրջ դիրք են ընդունում դատավարութեան ընթացքում, որ դատապարտեալի արիւնք ծծել ցանկացած լոպէին անդամ պատրաստ են ժպտալու, հաճոյանալու իրաւագործի թշուառին և անմեղ ձեանալու։ Ալդ բանը կարելի է նկատել 1891 թ. «Արաքս»-ի համարում հրատարակւած դատաւարութեան պատմութեան մէջ եւ։

Կրճատելու համար մի վերջին նկատողութիւն էլ անենք և վերջացնենք «Արդար դատաստան»-ի դատաստանը։

Պ. Փափազեանը ալեքան անծանօթ է իւր նկարադրած կեանքին։ որ քաղաքացիական դատարանում (Բիդալէթի հոգուղ) եղած ժամանակ վարել է տալիս իւր երեսակալական փաթթոցներով դատաւորին «իդիէմըէ-չորանսի» քէական գործը (279 երես) և ապա ալե տեղից դուրս գալով՝ ընթերցողներին էլ իւր հետ

տանում է քրէական դատարան (Բիդալէթի ջինալէթ), որտեղ նորից մի զաղի եւ գտնում (ալդ ա-տեաններում զաղի չկալ. շէլն-իւլ-իւլամի դռանը վնտրեցէք զաղիներին) և 5—6 կոկիկ հագնւած անդամներին հետ նստեցնում կաշու գործարանատիրոջ և բանւոր պարսկի դատը քննելու համար. Գուցէ հեղինակը կարծում է, որ ճակատ կոտրելը փոքր լանցանք և թեւ գործարանի անիւի տակը թողնել տալը մեծ լանցանք է. բայց քրէական լանցանքը քրէական է մնում, հետեապէս քաղաքացիական դատարան չի մտնիլ:

Պատկերի մէջ դուրս են բերւած Բոսֆորի Հիսար Բուրնի արարածանում թիւրք, իսլամ գործարանատէր և պարսիկ էլ մեքենավար Մեզ թում է սակալն որ ալդ բանը երեակալական է.

«Արդար դատաստան» պատկերով, ինչպէս երևում է, հեղինակը աշխատել է մեզ ծանօթացնել ի. Պոլսի դատարանների հետ. բայց ալդ երեակալական պատկերով տուր է գցել իւր միւս պատկերների վրայ որոնք, ինչպէս վերն էլ ասացինք, իրական կեանքին բաւական մօտ են,

Ս. Մ.

Նոր ստացւած գրքեր

- 1) ՍՊԵՆՍԵՐ, Հերբերտ.—«Դատարարակութիւն մտաւոր, բարոյական և ֆիզիքական» թարգմ. Մկրտ. Ղազարեանց, Հրատ. Թիֆլիսի Հրատարակչ. Ընկ., Թիֆլիս, տպ. Ռոտինեանցի, 1892 թ., գինն է 1 ռուբլի.
- 2) ՇՄԻԴՏ, Օ. Ի.—«Մըռւած» թարգմ. Ռուսերէնից Անուշ. Քալանթար, Հրատ. Թիֆլ. Հր. Ընկ., Թիֆլիս, տպար. Արթր Տ. Նազարեան, գինն է 20 կոպէկ.
- 3) ՍԷՅԼԱՆ, Ն.—«Խան Միրան» (աւանդական պատկեր թահմազչահի վասպուրականի արշաւանքից) Հրատ. Թիֆլ. Հր. Ընկ. Թիֆլիս, տպ. Արթր Տ. Նազարեանի, 1892 թ., գինն է 20 կոպէկ.
- 4) ԳՈԳՈՂ, Ն.—«Տարաս Բուլբա» թարգմ. Մ. Աբեղեան, Հրատ. Թիֆլ. Հր. Ընկ. Թիֆլիս, տպ. Ռոտինեանցի, 1892 թ., գինն է 40 կոպ.
- 5) ԱՂԱՅԵԱՆՅ, Ղ.—«Երկու քույր» Երկրորդ տպագր. Հրատ. Թիֆլ. Հր. Ընկ., Թիֆլիս, տպ. Շարաձէ, 1892 թ., գինն է 25 կոպէկ.
- 6) ՇԻՐԱԿԵՑԻ.—«Մարտ», պատկեր իրական կեանքից, Բ. Ալեքսանդրապոլ, տպ. Գ. Սանդեանցի, 1892 թ., գինն է 5 կոպէկ.
- 7) ՍԵՆԿԵԻԶ, Հ.—«Փարոսի վերալո», թարգմանութիւն ռուսերէնից Մոսկւա, տպ. Մ. Բարխուդարեանցի, 1892 թ., գինն է 10 կոպէկ.

- 8) ՍԱՀԱԿԵԱՆՑ, Սահակ քահանա.—«Դաստատետր կրօնի» Ա. տարի, թիֆլ., տպ. Շարաձէի, 1892 թ., գինն է 15 կոպէկ:
- 9) ՍԱՀԱԿԵԱՆՑ, Սահակ քահանա.—«Դաստատետր կրօնի» Բ. տարի, թիֆլ., տպ. Շարաձէի, 1892 թ., գինն է 20 կոպէկ:
- 10) ՍԱՀԱԿԵԱՆՑ, Սահակ քահանա.—«Դաստատետր կրօնի» Գ. տարի, թիֆլ., տպ. Յ. Մարտիրոսեանցի, 1892 թ., գինն է 20 կոպէկ:
- 11) ԶԱՄԱԼԻ.—«Երգիչ Զամալու քնարական երգերը», Ալեքսանդրապոլ, տպ. Աբր. Մալխասեանցի, 1892 թ., գինն է 20 կոպէկ:
- 12) «ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ», հրատարակիչ Յովհաննէս Բարխուդարեանց, Գիրք Ա., Մոսկւա, 1892 թ.:
- 13) ՄԱԼԽԱՍԵԱՆՑ, Ստ.—«Գրարաւի համաձայնութիւնը», Հրատ. Կենդր. Գրադաճառանոցի թիֆլիս, տպ. Յ. Մարտիրոսեանցի, 1892 թ., գինն է 50 կոպէկ:
- 14) ЕРИЦОВЪ, А.—«Исторія холерныхъ эпидемій въ Закавказьи». Եւ զորա հետ կից՝ «Чума въ Закавказьи». Тифлисъ, 1892 г. գինն է?
- 15) ԽՐԻՄԵԱՆ ՀԱՅՐԻԿ.—«Դրախտի Ընտանիք», 2-րդ տպագրութիւն, Հրատ. թիֆլիսի Հ. Հրատ. Ընկ., տպ. Մ. Ռոտինեանցի, 1892 թ., գինն է 60 կոպէկ:
- 16) ԽՐԻՄԵԱՆ ՀԱՅՐԻԿ.—«Սիրաք և Սամուէլ», Բարի հօր կրթական դասեր, ի նւէր հալոց հարց և զարգացեալ որդւոց, 3-րդ տպագրութիւն, Հր. թիֆ. Հ. Հրատ. Ընկ. թիֆլիս, տպարան Մ. Ռոտինեանցի, 1892 թ., գինն է 50 կոպէկ:
- 17) TER-MIKELIAN, Arschak, Dr.—«Die armenische Kirche in ihren Beziehungen zur byzantinischen» (von IV. bis zum XIII. Jahrhundert). Leipzig, Gustav Fock, 1892 թ., գինն է 2 մարկ:
- 18) ՔԱՄԱԼԵԱՆՑ, Ս.—«Հեքիաթներ», թիֆլիս, տպ. Յ. Մարտիրոսեանցի, 1892 թ., գինն է 30 կոպէկ: